

DE HISTORIA
NATURALIS

MARCEL DE CLEENE

DE HISTORIA
—
NATURALIS

*geschiedenis van de
kruidengeneeskunde*

STERCK & DE VREESE

© 2019 Marcel De Cleene | Uitgeverij Sterck & De Vreese

Omslagontwerp Barbara Jonkers & Jelle F. Post
Boekverzorging Jelle F. Post

ISBN 978 90 5615 511 7
NUR 420 | 428

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Uitgeverij Sterck & De Vreese, postbus 234, 8400 AE Gorredijk, Nederland – info@sterckendevreese.nl.

De uitgeverij heeft ernaar gestreefd alle copyrights van de in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met Uitgeverij Sterck & De Vreese

Al het mogelijke is gedaan om de informatie in dit boek zo juist en actueel mogelijk te maken. Auteur of uitgever kunnen niet verantwoordelijk worden gesteld voor mogelijke nadelen die lezers door eventuele onvolkomenheden in het boek zouden ondervinden. Vermelde remedies zijn zuiver informatief, en niet bedoeld om aan zelfmedicatie te doen.

Sterck & De Vreese is onderdeel van
20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.sterckendevreese.nl

INHOUDSOPGAVE

Dankwoord p. 7
Opzet p. 8
Oude kruidenkennis p. 9
Naamsverwarring bij planten p. 15
Signatuurleer of tekenleer p. 15
Humoraalpathologie of leer van de levenssappen p. 17
Magie p. 17

KRUIDENLIJST P. 21

A

absintalsem p. 22
adelaarsvaren p. 30
akkerhoningklaver p. 36
akkermunt p. 43
akkerwinde p. 48

B

bijvoet p. 52
bingelkruid p. 58
bitterzoet p. 65
boerenwormkruid p. 70
bosaardbei p. 76

bosanemoon p. 82
bosrank p. 86
boterbloem p. 90
brandnetel p. 96

D

daslook p. 104
dotterbloem p. 110
driekleurig viooltje p. 114

duizendblad p. 120

E

echt duizendguldenkruid p. 126
echte kamille p. 132
echte valeriaan p. 138

F

fluitenkruid p. 144

G

geel nagelkruid p. 148
geel walstro p. 154
gele lis p. 158
gele plomp p. 164
gevlekte aronskelk p. 170
gewone agrimonie p. 176
gewone berenklauw p. 182
gewone duivenkervel p. 188
gewone engelwortel p. 194
gewone klaproos p. 200
gewone klit p. 206
gewone margriet p. 212
gewone rolklaver p. 216
gewone smeewortel p. 220
gewone vogelmelk p. 226
gewoon varkensgras p. 230
groot hoefblad p. 236
groot kaasjeskruid p. 242
grote kaardenbol p. 248

grote lisdodde p. 254

grote watereppe p. 260

grote waterweegbree p. 264

grote wederik p. 268

guichelheil p. 274

H

heelblaadjes p. 280
heelkruid p. 286
heermoes p. 290
heggenrank p. 296
heksenmelk p. 302
hemelsleutel p. 308
herderstasje p. 312

hondsdrif p. 318

hop p. 324

I

ijzerhard p. 333

K

kalmoes p. 338
karwij p. 344
kleefkruid p. 350
klein hoefblad p. 354
knopig helmkruid p. 360
koninginnenkruid p. 364
koningskaars p. 370
kruipend zenegroen p. 376

L

lelietje-van-dalen, meiklokje p. 382

lievevroubedstro p. 388

look-zonder-look p. 394

luzerne p. 400

M

madeliefje p. 406

manneljesereprijs p. 412

manneljesvaren p. 418

moederkruid p. 424

moerasspirea p. 428

muurpeper p. 432

P

paardenbloem p. 436

penningkruid p. 442

pijlkruid p. 446

pinksterbloem p. 450

postelein p. 456

R

robertskruid p. 462

rode klaver p. 468

S

sint-janskruid p. 474

slangenkruid p. 480

smalle weegbree p. 484

speenkruid p. 492

stinkende gouwe p. 498

T

tormentil p. 504

V

veldzuring p. 510

vijfvingerkruid p. 518

vingerhoedskruid p. 524

vlasbekje p. 530

W

waterpeper p. 534

wilde cichorei p. 538

wilde kamperfoelie p. 544

wilde marjolein p. 550

wilde peen p. 556

witte dovenetel p. 562

witte klaverzuring p. 569

witte waterkers p. 572

witte waterlelie p. 578

Z

zeepkruid p. 584

zilverschoon p. 590

zwarte nachtschade p. 594

NABESCHOUWING p. 600

Bibliografie p. 604

Eindnoten p. 610

Index p. 650

Illustratie verantwoording p. 688

Over de auteur p. 693

Dankwoord

Graag een woord van dank aan drs. Niek Koomen, eredocent aan het AOC te Groningen, voor de interessante gedachteswisselingen over de identificatie van plantensoorten uit oude kruidenboeken. Ook de suggesties van prof. dr. Jan Rammeloo, eredirecteur van de Plantentuin van Meise (België), waren heel waardevol. Ten slotte nog een woord van dank aan de medewerkers van dezelfde Plantentuin, in het bijzonder aan mevr. Nicole Hanquart, Wetenschappelijk Beheerder van de Erfgoedcollecties, voor de selectie van oude kruidenillustraties.

Opzet

De opzet van dit naslagwerk is om de kruidenliefhebber op een toegankelijke manier inzicht te geven in geneeskrachtige en andere toepassingen, vanaf de antieke oudheid tot nu, van kruiden die in de Lage Landen inheems zijn. Al te vaak kom je immers uitdrukkingen tegen als 'uit grootmoeders tijd', die even nostalgisch als nietszeggend zijn. Auteur en uitgever wensen de kruidenliefhebber degelijk gedocumenteerde informatie aan te bieden, zoals beschreven in een tijdspanne van zo'n 2.000 jaar.

We hebben de nodige aandacht besteed aan de naamgeving van de plant – we beginnen er zelfs mee – omdat dit heel wat boeiende historische inzichten kan geven.

Planten uit de klassieke oudheid identificeren is geen sinecure en is in heel wat gevallen niet meer mogelijk. We hebben geopteerd voor het werk *Naturalis historia* van Plinius de Oudere (23/24-79), dat niet minder dan 37 boeken bevat. Zijn boeken XXII tot XIX handelen over botanica, en boeken XX tot XXVII gaan over geneeskunde. We kozen voor Plinius omdat deze Romeinse encyclopedist de grote antieke kruidkundigen/artsen Theophrastus (ca. 371-287 v.Chr.) en Dioscorides (ca. 40-90) citeerde, zodat men gelijk een goed idee heeft van de antieke kruidenkennis. Bovendien bestudeerden twee hoogleraren plantentaxonomie van respectievelijk de University of Miami (VS) en van de Cambridge School of Botany (VS) het werk van Plinius heel kritisch.

Na de *Naturalis historia* behandelen we uitsluitend kruidenwerken uit de Lage Landen. We beginnen met twee werken die in het Middelnederlands of Diets geschreven zijn: de *Herbarijs* (1351) en *Den Herbarius in Dyetsche* (ca. 1500). We kozen voor een weergave van de getranscribeerde originele tekst, met waar nodig hertaling naar het hedendaags Nederlands. Dit laat de lezer toe om contact te hebben met het Diets, dat soms uitblinkt in plasticiteit. Zo is er het Dietse 'den liescen porte', wat hertaald betekent: 'de poort van de liezen', dus 'vulva'. Of 'moyer', dat slaat op 'baarmoeder'. Men beschouwde de baarmoeder immers als de moeder van het kind in wording. Dit oude woord vinden we in zijn oorspronkelijke betekenis ook terug in de hedendaagse 'moederkoek': de koek van de baarmoeder. Later sprak men ook nog van 'lijfmoeder', in plaats van 'moeder'. De 'mont des buycks' (anus) is nog zo'n plastische uitdrukking.

Daarna behandelen we een aantal zestiende- en zeventiende-eeuwse kruidenboeken, waarvoor de Lage Landen zo bekend staan. Achtereenvolgens passeren de revue: het *Cruydeboeck* (1554) van Rembert Dodoens (1517/1518-1585), het *Kruydtboeck* (1581) van Matthijs de l'Obel (Lobelius, 1538-1616), het postuum uitgegeven *Cruydt-Boeck* (1644) van Rembert Dodoens en de *Naauwkeurige beschryving der aardgewassen* (1696) van Abraham Munting (1626-1683). We gaan ook even langs bij de *Afbeeldingen der Artseny-Gewassen*

met derzelver *Nederduitsche en Latynsche Beschryving* (1796) en de *Flora Batava* (1800-1934).

De volksgeneeskunst en de hedendaagse kruidengeneeskunde komen eveneens aan bod. Als toegift volgt een tabel met toepassingen door de eeuwen heen van een bepaald kruid op zieke of zwakke organen. Deze tabel kan bovendien heel handig zijn voor specialisten in de fytotherapie. Veel toepassingen zijn weliswaar voorbijgestreefd of niet zinvol, maar men mag nooit het kind met het badwater weggooien. Een grondige studie van sommige eeuwenoude toepassingen lijkt toch nuttig te kunnen zijn (zie Nabeschouwing).

Tot slot belichten we huishoudelijke toepassingen van planten, onder meer culinair gebruik, het maken van kleurstof, het verdrijven van ongedierte, melk stremmen of filteren, of bijen lokken: vaak huismiddeltjes die ondertussen in de vergeethoek zijn geraakt.

Alle plantaardige toepassingen weergeven is een utopie. Daarom hebben we ons beperkt tot een, weliswaar uitgebreide, selectie van inheemse planten.

De geest wil wat, maar het oog ook. Daarom is dit naslagwerk prachtig geïllustreerd met plantenaquarellen van negentiende-eeuwse kruidenboeken.

De Historia naturalis is dus een vlag die een goed gekruide lading dekt.

Oude kruidenkennis

De oudste informatie over planten staat in spijkerschrift op Sumerische kleitabletten van ongeveer 5000 v.Chr., en verder ook bij Meden, Perzen, Indiërs en Chinezen. In de Egyptische Ebers-papyrus (geschreven in ca. 1550 v.Chr., maar inhoudelijk veel ouder) beschrijft men het medicinaal gebruik van een tachtigtal planten, inclusief hun doseringen. De Bijbel, een van de oudste historische boeken, vermeldt meer dan honderd verschillende plantensoorten, vaak ook met hun toepassingen. Met behulp van andere bronnen kon men deze voor ongeveer de helft identificeren.

In de klassieke oudheid probeerden natuuronderzoekers al eenheid te scheppen in de complexe plantenwereld. Zo weet men dat de Griekse filosoof en wetenschapper Aristoteles zich intensief heeft beziggehouden met botanie, maar zijn werken hierover zijn verloren gegaan.

De oudst bewaarde geschriften over geneeskrachtige planten staan vermeld onder de naam van Hippocrates, het zogenaamde *Corpus Hippocraticum*. Hierin komen meer dan tweehonderd kruiden voor, maar de identificatie ervan is lastig. Deze verzameling geschriften uit de vijfde en vierde eeuw v.Chr. dankt haar ontstaan vrijwel zeker aan een aantal artsen. De bekendste onder hen was wellicht Hippocrates, vandaar de naam van deze verzameling.

Hippocrates van Kos

Deze Griekse arts en plantkundige nam duidelijk afstand van de magisch-religieuze benadering van ziekte en gezondheid. Hij baseerde zich op waarneembare verschijnselen om tot een diagnose te komen. Belangrijke symptomen waren volgens hem onder andere verandering in de lichaamstemperatuur van de patiënt, ademhaling, kleur, gelaatsuitdrukking, huid, haar, nagels en vorm van de buik. Deze arts noteerde zijn bevindingen ook in casusrapporten. Deze empirische methode was zeer belangrijk voor de verdere ontwikkeling van de geneeskunde. Vandaar dat men Hippocrates ook de 'vader van de geneeskunde' noemt.

Hippocrates was verbonden aan de artsenschool van het Griekse eiland Kos, waar hij zijn leerlingen een eed liet afleggen. Die eed vormt nog altijd de grondslag van de ambtseed die onze huidige artsen moeten afleggen, vooraleer met het beroep te beginnen: de zogenaamde 'eed van Hippocrates'.

Het eerste wetenschappelijke werk dat geheel gewijd was aan planten, is een boek van de Griekse wijsgeer

Theophrastos van Eresos² (371-286 v.Chr.), met name *Historia plantarum* (in het Grieks: *Peri futoon historia*). In dit werk staan zo'n zevenhonderd planten beschreven, waarvan men tegenwoordig ongeveer de helft kan identificeren; de beschrijving van de andere helft is te vaag voor een goede determinatie.

Theophrastos van Eresos

Theophrastos verdeelde, net als zijn leermeester Aristoteles, het plantenrijk in drie groepen: bomen, struiken en kruiden. Een dergelijke indeling zou gangbaar blijven tot aan de renaissance. In Theophrastos' werk komen een aantal nauwkeurige waarnemingen voor, naast wat bijgeloof en verhalen die hij gehoord had. Voor de meeste geleerden bleven de werken van Theophrastos tot de zestiende eeuw de belangrijkste naslagwerken, en ze gebruikten ze daarom vaak als voorbeeld. Om die reden beschouwt men Theophrastos wel eens als de 'vader van de botanie'. Theophrastos schreef ook *Karakters*, waarin hij verschillende menselijke karaktertypen analyseert. Dit is tegenwoordig wel zijn bekendste werk. De Franse schrijver Jean de la Bruyère (1645-1696) vertaalde, bewerkte en breidde dit werk uit in 1688.

Een andere bekende arts en kruidenkenner was de Griek Pedanios Dioskourides/Pedianus Dioscorides (ca. 40-ca. 90).

Pedianus Dioscorides

Dioscorides doorkruiste het enorme Romeinse Rijk als militair arts in het leger van de Romeinse keizer Nero (37-68). Hij onderzocht tal van plaatselijke geneesmiddelen op hun werkzaamheid. In ca. 50 verscheen zijn beroemde vijfdelige werk *Peri hulês iatrikês*, oftewel 'Artsenijmiddelenleer', in het Latijn bekend als *De materia medica libri quinque*. Dit werk beschrijft een zeshonderdtal geneeskrachtige planten en vormt de basis van heel wat latere kruidenboeken. De 'Artsenijmiddelenleer' bleef trouwens tot in de zestiende eeuw het grote standaardwerk van de kruidengeneeskunde. Vanwege zijn origine beschreef Dioscorides uiteraard vooral planten uit Griekenland en Klein-Azië. Tijdens de middeleeuwen poogde men deze planten ook in onze streken terug te vinden, wat voor heel wat verwarring zorgde. Dioscorides' oorspronkelijke werk bestaat niet meer, maar gelukkig liet de Byzantijnse prinses Anicia Juliana (462-527/528) er in 510 wel een afschrift van maken: de zogenaamde *Dioscorides Codex*, dat zich nu in de Nationalbibliotheek te Wenen bevindt. Dit werk,

verlucht met driehonderddrieëntachtig plantenafbeeldingen³, vormt het hoogtepunt van de Byzantijnse miniatuurschilderkunst. Dankzij Anicia Juliana is de inhoud van Dioscorides' werk bewaard gebleven.

Dioscorides' 'Artsenijmiddelenleer' genoot groot aanzien tot in de middeleeuwen en ook nog lange tijd erna. De meeste andere kruidenboeken zijn vooral commentaren op het werk van Dioscorides, dat men als een onaantastbare waarheid zag. Door zulke kruidenboeken kwam er veel kennis bij gewone volk terecht, die nog heel lang heeft kunnen overleven. Van de bronnen die Dioscorides zelf gebruikt heeft, is slechts weinig bekend. De Griekse geleerde zou deze wel kritisch hebben gebruikt. Bovendien zouden zijn geneesmiddelen voor een deel ook op eigen waarnemingen berust hebben, zodat zijn hoge aanzien voor een deel gerechtvaardigd lijkt te zijn.

De Romeinen hadden zelf duidelijk geen kruidenschrijvers met de status van een Theophrastos of Dioscorides. De vroegste Romeinse geneeskunde werd trouwens nog sterk beïnvloed door het bovennatuurlijke. De Romeinen hielden zich aanvankelijk maar weinig bezig met geneeskunde en de bereiding van geneesmiddelen. Het beroep van arts beschouwden ze als minderwaardig, tot ze inzagen dat de Griekse geneesheren een grondige opleiding aan een erkende school hadden gevolgd. Talrijke Romeinse geleerden die bijdroegen aan de ontwikkeling van de geneeskunde waren dan ook van Griekse afkomst. Heel wat Griekse dokters weken uit naar Rome, onder hen Asklepiades van Prusa (eerste eeuw v.Chr.), die er een succesvol arts werd.

De Romeinen hadden wel hun eigen natuurwetenschappelijke en medische geschriften, met vele waardevolle informatie over het gebruik van geneeskruiden. De oudste Romeinse auteurs schreven ook over de landbouw. Heel befaamd was Marcus Porcius Cato Censorius maior (234-149 v.Chr.), kortweg Cato maior genoemd. In zijn *De re rustica* ('Over de landbouw'), een praktische handleiding voor herenboeren of beheerders van landbouwbedrijven, beschreef hij ook enkele geneeskrachtige planten.

Marcus Terentius Varro (116-27 v.Chr.), kortweg Varro, en Lucius Junius Moderatus Columella (4-70 n.Chr.), kortweg Columella, behandelden hetzelfde onderwerp. Verder was er nog Rutilius Taurus Aemilianus Palladius (laatste helft vierde of begin vijfde eeuw), kortweg Palladius, de auteur van het weinig oorspronkelijke landbouwmanuscript *Opus agriculturae*. Later won dit werk echter aan belang omdat het een informatiebron was voor tal van middeleeuwse kruidenschrijvers.

Zeer uitvoerig, wat geneeskruiden aangaat, was het verzamelwerk van Aulus Cornelius Celsus (ca. 25 v.Chr. - ca. 50 n.Chr.), waarvan de titel niet bekend is, maar gemeenzaam wel *Artes* ('Kunsten') wordt genoemd. Het grootste deel

van deze encyclopedie ging echter verloren. Alleen de acht boeken over geneeskunde zijn bewaard gebleven en worden samen *De Medicina* genoemd.

Grote faam kreeg Gaius Plinius Secundus, Plinius Maior genoemd, oftewel Plinius de Oudere (23/24-79), om hem te onderscheiden van zijn door hem geadopteerde neef Plinius de Jongere (ca. 61-ca. 113).

Gaius Plinius Secundus, Plinius Maior genoemd, oftewel Plinius de Oudere

Deze Romeinse encyclopedist schreef de eerste grote westerse encyclopedie *Naturalis historia* ('Natuurlijke historie') die gebaseerd is op meer dan tweeduizend publicaties van de hand van ongeveer honderd schrijvers. Boeken XXII tot XIX handelen over botanica, terwijl boeken XX tot XXVII over geneeskunde gaan. Plinius noteerde alles wat zijn tijdgenoten hierover zeiden of schreven, of kopieerde oudere auteurs (onder wie Theophrastos en Dioscorides), soms nogal kritiekloos. Plinius noemde of beschreef ongeveer duizend plantensoorten, waarvan we sommige namen nog gebruiken. Toch zullen er vele zijn die op een andere plant slaan dan degene die nu dezelfde naam draagt.

Hoewel Plinius soms weinig kritisch was, kon hij toch ook heel gevat uit de hoek komen. Zo uitte hij zijn twijfels over een uitspraak van de befaamde Griekse plantkundige Theophrastus:

Personen die het merg van wolfsmelkstengels op zich droegen, worden geloofd hierdoor meer seksueel geprikkeld te worden. De opmerkingen van Theophrastus hieromtrent, doorgaans een gewichtige autoriteit, zijn te betwijfelen. Hij zegt dat het aanraken van een zekere plant de lust opwekt om zeventig keer na elkaar seks te hebben. Hij vermeldt echter de naam van die plant niet.⁴

Plinius gaf niet alleen de reguliere geneeskunde van zijn tijd weer, maar ook de kwakzalvergeneeskunde. Hij haatte deze laatste, maar vermeldde die toch 'omwille van de volledigheid'. Een probleem is wel dat men in zijn tekst niet het onderscheid kan maken tussen kwakzalvers en reguliere artsen. Toch is zijn *Natuurlijke historie* van grote waarde, omdat deze auteur een groot aantal bronnen gebruikte die ondertussen verloren zijn gegaan. Tijdens de vierde eeuw vatte men Plinius' encyclopedie zelfs samen in de zogenaamde *Medicina Plinii*, een werk dat tot in de middeleeuwen een sterke invloed heeft gehad op de botanische wetenschap. Plinius' oeuvre wordt nog steeds uitgeven, ook in het Nederlands.⁵

Een heel beroemde Griekse kruidkundige was de arts Claudius Galenos (130-ca. 203) van Pergamon, bijgenaamd Galenos/Galenus, de grootste arts in de oudheid, na Hippocrates.

Claudius Galenos/Galenus van Pergamon

Galenus ging rond 157 naar Rome om er lijfarts te worden van keizer Marcus Aurelius (121-180). Hij ordende de toenmalige kennis over anatomie, fysiologie en geneeskunde en bracht alles onder in één systeem, door God geschapen. Hij schreef rond het jaar 180 zijn bekende boek Over geneesmiddelen (*De simplicibus*), waarin hij 140 plantaardige, 180 dierlijke en 100 minerale geneesmiddelen beschreef. Galenus' kennis beschouwde men lange tijd als onfeilbaar, men ging hem zelfs *Galenus divinus* ('de goddelijke Galenus') noemen. Volgens de Griekse arts waren er drie mogelijke oorzaken voor het ontstaan van een ziekte: een verstoring van de lichaamssappen (*humores*), een ziekte van de organen of een afwijking in de weefsels. Hij behandelde de patiënt – afhankelijk van de diagnose – volgens het principe van het gelijksoortige (*similia similibus*) of van het tegenovergestelde (*contraria contrariis*). Wanneer men bijvoorbeeld ziek werd door een teveel aan één van de lichaamssappen kon men genezen door aderlating. Galenus hechtte voor het lichamelijke onderzoek ook veel belang aan de topografische anatomie. Het was voor artsen uiteraard belangrijk de exacte positie te kennen van de verschillende organen, weefsels en vaten. Zijn natuurfilosofie vond nog veel bijval tijdens de sterk religieuze middeleeuwen. De zogenaamde 'Galenische preparaten', afkomstig van dierlijke, plantaardige en minerale grondstoffen ('simplicia') zijn naar hem genoemd. Hiertegenover staan de zuiver scheikundige preparaten.

Marcellus Empiricus, oftewel Marcellus Burdigalensis ('Marcellus uit Bordeaux'), was een Latijnse schrijver uit Gallië, die leefde rond de eeuwwisseling van de vierde/vijfde eeuw. Hij schreef *De medicamentis*, een compendium van geneeskundige bereidingen, gebaseerd op talrijke auteurs, Gallische volkspraktijken en magie.

Van de vierde eeuw stamt ook het werk *Rerum Medicarum Libri Quatuor* ('Geneeskundige zaken in vier boeken') van Theodorus Priscianus, die aan het hof van Constantinopel geleefd zou hebben en er zelfs de graad van *archiater* ('hoofdarts') zou hebben bereikt. Theodorus beschreef ook vele plantaardige geneesmiddelen.

In talrijke vroegmiddeleeuwse handschriften citeert men de *Pseudo-Apuleius Herbarius*, ook *Herbarium Apulei Platonici* genoemd, daterend van rond de jaren 500 (uiteenlopende dateringen). Wie die schrijver eigenlijk was, weet men niet, maar het staat vast dat het in ieder geval niet gaat om de Romein Lucius Apuleius Madaurensis (ca. 125 - ca. 170-180), bekend om zijn schelmenroman *De gouden ezel*. De *Pseudo-Apuleius Herbarius* is een verzameling van geneeskruiden. De anonieme auteur haalde er bronnen aan als Dioscorides' *Materia medica* en Plinius' *Naturalis historia*, en vermoedelijk ook volkse receptenboeken.

Isidorus (560-636) was de aartsbisschop van Sevilla, en

maakte zich ook nuttig met het schrijven van verscheidene boeken, waaronder de twintigdelige encyclopedie *Origines*, waarin hij het onder meer had over de geschiedenis van geneeskruiden (boek 17). Isidorus citeerde meestal Plinius de Oudere als bron.

De Capitulare de villis

Een geval apart zijn de *Capitulare de villis*. Karolingische vorsten (vooral Karel de Grote⁶, Lodewijk de Vrome⁷ en Karel de Kale⁸) vaardigden tussen de achtste en de tiende eeuw landgoedverordeningen uit. Ze bevatten verscheidene hoofdstukken met voorschriften voor het agrarische beheer van hun landgoederen. Een hoofdstuk bespreekt bijvoorbeeld planten, struiken en bomen die men in hun hofdomeinen moest aanplanten en onderhouden. In die lijst komen ook drieënzeventig geneeskruiden voor.⁹

Na het gezag van de Grieks-Romeinse geneeskunde, brak rond de tiende eeuw de periode aan waarin de Arabische geneeskunst meer en meer invloed kreeg. Hoewel de Arabieren niet veel vernieuwing brachten op het vlak van de geneeskunde, hebben zij – eigenlijk vooral de Perzen – een grote inbreng gehad in het behoud van de antieke medische kennis. Dit kwam door de oprichting van tal van Moorser universiteiten in Spanje. Naast Arabische waren er ook tal van Perzische geleerden actief. Hun invloed tijdens de middeleeuwen is niet te onderschatten, omdat ze niet alleen de antieke overleveringen veiligstelden, maar bovendien heel wat Griekse kruidenwerken vertaalden. Bekende Perzische artsen waren onder anderen Yūḥannā Ibn Māsawayh (ca. 777-857), in het Westen kortweg Mesue genoemd, en Ibn Sina of Avicenna (ca. 977-1037), de auteur van de 'Canon van de geneeskunde' of 'Canon der medicijnen'. Een andere erudiete Arabische arts was Abū al-Walīd Muḥammad ibn Aḥmad ibn Rushd (1126-1198), in het Westen beter bekend als Averroës. In Europa hielden zich vooral de benedictijnerorden bezig met het telen van geneeskrachtige planten. Heel bekend is Walahfrid Strabo (ca. 808-849), abt van het beroemde benedictijnerklooster op het Duitse eiland Reichenau, in het Bodensee. Deze monnik liet een belangrijk literair oeuvre na, inclusief een Latijns leerdicht (anno 842) over het bewerken van een tuin: *Liber de cultura horticorum* ('Het boek over de tuinbouw'), ook *Hortulus* ('Het tuintje') genoemd. In dit kruidenboekje besprak Strabo 23 artsenijplanten. Andere benedictijnermonniken brachten Zuid-Europese planten over de Alpen en plantten ze in hun kloostertuinen aan. Zo kwamen geneeskruiden uiteindelijk ook in onze boerentuinen terecht.

Op het gebied van de kruidengeneeskunde bekleedt Hildegard von Bingen (1098-1179) een voorname, zoniet de voornaamste plaats onder de benedictinessen.

Hildegard von Bingen

Deze begenadigde vrouw was niet alleen vertrouwd met theologie, muziek en mystiek, maar ook met plantkunde, kruidengeneeskunde en andere natuurwetenschappen van haar tijd. Ze stichtte de benedictijnerabdij op de Rupertsberg bij het Duitse Bingen aan de Rijn, vandaar haar naam. Hildegards kruidengeschriften staan bekend onder de naam *Physica* (of *Liber simplicis medicinae*). De abdis zocht haar kennis ook bij het volk, in tegenstelling tot de toenmalige traditie om die uitsluitend bij de oude kruidenschrijvers te halen. De *Physica* bevat vele Duitse namen en volksgebruiken, en daarom is dit werk ook van groot belang voor taal- en volkskundigen. In sommige streken van Duitsland is de 'kruidengeneeskunde van Hildegard'¹⁰ nog steeds populair.

In de vijftiende eeuw nam de Rooms-Katholieke Kerk Hildegard op in het *Martyrologium Romanum*. In 2012 verklaarde paus Benedictus XVI haar heilig en hij verleende haar hetzelfde jaar ook nog de titel van kerklerares. Beter laat dan nooit...

In de laat-twaalfde eeuw schreef Matthaeus Platearius, een arts bij de befaamde medische school van Salerno (Italië), een manuscript over geneeskruiden, getiteld *Liber de simplicibus medicina* ('Boek van eenvoudige geneesmiddelen') of *Circa Instans*, daarna in het Frans vertaald als *Livre des simples médecines*. Dit werk bevatte voor een deel nieuwe plantenaafbeeldingen. Deze zouden de eerste naar de natuur getekende afbeeldingen zijn na Dioscorides. Tal van botanische werken uit de vijftiende en zestiende eeuw maakten er nog gebruik van.

Maar de beroemdste geleerde tijdens de late middeleeuwen was zonder twijfel de Duitse theoloog, filosoof en natuurvorser Albertus Magnus (1193 of 1206/1207-1280).

Albertus Magnus, oftewel Albert de Grote

Deze grote Duitse geleerde doceerde aan verschillende universiteiten. Hij was onder meer provinciaal van de Duitse provincie der dominicanen en bisschop van Regensburg (1260-1262). Kerkleraar Thomas van Aquino (1225-1274) was een van zijn leerlingen. Albertus schreef onder andere niet minder dan zeven boeken over planten, waaronder *De vegetabilibus* ('Over de planten'). Uit zijn werk blijkt onder andere dat hij niet alleen Ibn Sina (Avicenna) had gelezen, maar dat hij ook veel aantekeningen maakte op zijn reizen. In 1931 verklaarde Paus Pius XI (1857-1939) hem heilig en benoemde hem gelijk tot kerkleraar.

Thomas van Cantimpré, oftewel Thomas Brabantinus (1201-tussen 1270 en 1272), was een Vlaamse dominicaan die naast enkele geschriften over heiligenlevens ook een groot allegorisch werk schreef over bijen (*Bonum universale de apibus*, oftewel *Biën Boeck*). Hij was eveneens de auteur van het natuurwetenschappelijk traktaat *De naturis rerum* (Over de natuur) (opgetekend tussen 1230 en 1245), waarvan het tiende boek handelt over geneeskrachtige kruiden.

Jacob (de Costere) van Maerlant (waarschijnlijk tussen 1221 en 1235-ca. 1300) was een der belangrijkste Vlaamse vertegenwoordigers van de dertiende-eeuwse didactische dichtkunst. Zijn bekendste werken zijn *Spieghel historiael* (1289) en *Der naturen bloeme* (ca. 1270), de eerste natuurencyclopedie in de volkstaal. Dit laatste werk is een berijmde vertaling van Thomas van Cantimpré's *De naturis rerum*.

Ongeveer een eeuw later schreef Konrad von Megenberg (1309-1374) het eerste handschrift over natuurlijke historie in de Duitse volkstaal¹¹: *Das Buch der Natur* (ca. 1349-1350). Dat werk is nog lang na Megenbergs dood in gebruik en in druk geweest. Zijn hoofdbron was eveneens Thomas van Cantimpré's *De naturis rerum*.

Door de ontwikkeling van de boekdrukkunst en de bloei van de houtsnij kunst verspreidden zich de kruidenboeken heel snel en trad een nieuw tijdperk in. Meer gedetailleerde afbeeldingen lieten nu een betere identificatie van de beschreven planten toe. In de Lage Landen vond de grootste bloei van de boekdrukkunst plaats in de zeventiende eeuw. Boeken, gedrukt bij de Antwerpse drukker Christoffel Plantijn (ca. 1520-1589), genoten een grote faam. Uit angst voor de Spaanse Furie verhuisde hij in 1576 naar Leiden, waar men hem aanstelde als officiële drukker van de aldaar gevestigde universiteit.

Het schrijven van kruidenboeken in de volkstaal vond blijkbaar meer en meer ingang. Zo drukte Peter Schöffer in Mainz de Duitstalige *Gart der Gesuntheit* (1485) ('Tuin van de gezondheid'). Dit populaire werk kende vele uitgaven en genoot in de zestiende eeuw nog grote bekendheid. De tekeningen zijn zo levensecht dat ze hoogstwaarschijnlijk naar de natuur getekend zijn. De anonieme schrijver verliet zich op een allegaartje van klassieke en middeleeuwse artsen (Serapio, Dioscorides, Avicenna, Platearius, Galenus en Plinius). Het is niet uitgesloten dat Johann von Cube (Wonnecke von Kaub am Rhein) de auteur was. Hij staat in de Frankfurter boeken van de burgerlijke stand vermeld als de stadsarts van Frankfurt, van 1483 tot 1503.

Otto Brunfels (1488-1534) schreef een van de beroemdste kruidenboeken van de renaissance: de *Herbarum vivae eicones* (Portretten van levende kruiden, 1530). Maar het is niet allemaal goud wat er blinkt. Waarschijnlijk heeft hij niet veel van de door hem beschreven planten zelf gezien, want er staan reuzegrote fouten in. Zo kan men in het boek lezen dat de narcis bij het begin van het jaar gele, in de lente witte en in september paarse bloemen draagt. Misschien verwarde Brunfels wilde narcis¹² met zomerklokje¹³ en herfsttijloos¹⁴.

We laten nu nog even een selectie van andere kruidenschrijvers de revue passeren. Hieronymus Bock (1498-1554), een Duitse priester en botanicus, luidde de overgang in tussen de filologische scholastiek van de middeleeuwse kruidkunde en de moderne wetenschap. Zijn grootste werk is het *Kreütter Buch* (1539), dat gedetailleerde beschrijvingen geeft van ongeveer zevenhonderd planten, die hij klasseerde volgens

structurele gelijkenissen. In de uitgave van 1546 staan ook heel wat illustraties.

De Italiaanse kruidkundige Petrus Matthiolus (ca. 1500-1577) werd in 1555 lijfarts van keizer Ferdinand I van Oostenrijk (1503-1564), en later ook van keizer Maximiliaan II van Oostenrijk (1527-1576). Hij schreef in 1544 een commentaar op de werken van Dioscorides (*Di Pedacio Dioscoride Anazarbeo libri cinque*), met veel eigen waarnemingen en plantensynoniemen in vele talen. Een Duitse vertaling ervan verscheen in Praag onder de titel *New Kräuterbuch* (1562) en later *Kreuterbuch* (1590). De Engelse botanicus William Townsend Aiton (1766-1849) noemde een plantengeslacht (*Matthiola*) naar hem.

De Duitse arts en plantkundige Leonhardt Fuchs (1501-1566) schreef *De historia stirpium ...* (1542), een van de eerste grote West-Europese kruidenboeken. In 1543 volgde de Duitse vertaling: *New Kreuterbuch*. De geneeskrachtige planten staan er alfabetisch in gerangschikt, ze zijn voor die tijd goed beschreven en werden heel nauwkeurig in kleur afgebeeld. Dankzij zijn beide uitgaven werd Fuchs hoogleraar plant- en geneeskunde aan de universiteit van Tübingen. Fuchs steunde nog wel op de klassieke auteurs, maar zijn eigen kritische inbreng was nieuw voor zijn tijd. De Zweedse bioloog Linnaeus (1707-1778) noemde een plantengeslacht (*Fuchsia*) naar hem. William Turner (1509/1510-1568), een Engelse kruidkundige, schreef *A new herball, wherein are conteyned the names of herbes...* (1551), waarvan de tweede druk verscheen in 1562, en de derde in 1568.

De Zwitserse bioloog, filosoof en arts Konrad Gesner (Gesnerus, 1516-1565) schreef een aantal botanische werken, waaronder *Stirpium historia*. Daarin benadrukte hij het belang van bloemen en vruchten voor de classificatie van planten. Zijn voornaamste werk *Historia plantarum* zou pas tussen 1751 en 1771, dus twee eeuwen na zijn plotse dood worden gepubliceerd.

Dodonaeus, oftewel Rembert Dodoens, en Joost van Ravelingen

Rembert Dodoens (eigenlijk: Rembert Doedsz Joenckema, ca. 1517-1585) was arts/kruidkundige. Hij werd stadsarts van Mechelen, en later ook lijfarts van keizer Maximiliaan II van Oostenrijk (1527-1576), en van keizer Rudolf II van Oostenrijk (1552-1612). Hij aanvaardde in 1582 een professoraat in de geneeskunde aan de universiteit van Leiden. Zijn bekendste werk is het *Cruydtboeck*, met 715 afbeeldingen, waarvan de eerste uitgave in 1554 verscheen.

Het laatste *Cruydtboeck* van Dodoens verscheen postuum in 1644, bijna een eeuw later. Het kon verschijnen dankzij de goede zorgen van uitgever Joost van Ravelingen, die bij elk hoofdstuk ook een 'Bijvoeghsel' inlaste, met heel wat extra info en kritische kanttekeningen.

Carolus Clusius oftewel Charles de l' Escluse (Lescluse)

Lescluse (1526-1609) was een Vlaamse kruidkundige. Hij richtte in Wenen de medicinale tuin op onder keizer Maximiliaan II van Oostenrijk (1527-1576), evenals de plantentuin van de universiteit van Leiden, waar men hem in 1593 benoemde tot honorair hoogleraar in de botanie. Hij schreef onder meer *Rariorum plantarum historia* (1601). Clusius liet heel wat nieuwe planten overbrengen naar Nederland, onder andere jasmijnen¹⁵, paardenkastanjes¹⁶, snijbonen¹⁷, schorseneren¹⁸ en tulpen¹⁹. Zijn experimenten met het kruisen van tulpen lagen aan de basis van de Nederlandse tulpenbollenindustrie. Een andere Vlaming echter, Ogier Gisleen van Boesbeke (Ogier Ghiselin de Busbecq), gezant van de Oostenrijkse keizer Ferdinand I bij Süleyman I (1494-1566), sultan van het Ottomaanse Rijk, bracht in 1554 als eerste geteelde tulpen naar West-Europa. Rond 1634 ontstond in Nederland een ware tulpenmanie en men betaalde er gekke prijzen voor nieuwe tulpen. In 1637 crashte de markt en gingen heel wat mensen failliet. Velen moesten hun bezittingen verkopen, soms zelfs hun huizen. Uit die tijd houdt men nog als curiosumtulp de Lac van Rijn in cultuur.²⁰

Lobelius oftewel Matthijs de Lobel (de L'Obel)

De Vlaamse kruidkundige Lobelius (1538-1616) schreef het *Kruydtboeck*, in 1581 uitgegeven te Antwerpen. Hij was arts in Antwerpen en Middelburg, en later lijfarts van Willem van Oranje (1533-1584). Na diens dood verliet Lobelius in 1584 de Lage Landen en werd kruidkundige aan het hof van de Engelse koning James I (1566-1625). Hij werd in zijn tijd beroemd vanwege de door hem ontwikkelde plantensystematiek, beschreven in zijn *Stirpium adversaria nova* (1571). Hij poogde hierbij de planten in te delen op basis van hun bladvorm, wat voor zijn tijd een totaal nieuwe visie was. Later ontwikkelde de Zweedse bioloog Linnaeus (1707-1778) Lobelius' ruwe indeling in geslachten en families verder, vooral op basis van de bloemstructuur. Linnaeus noemde een plantengeslacht (*Lobelia*) naar Lobelius.

De Engelse kruidkundige John Gerard (1545-1612) schreef onder meer het beroemde werk *The Herball, or generall historie of plantes* (1597). Dit boek, hoewel toegeschreven aan Gerard, is nochtans grotendeels gebaseerd op Dodoens' *Cruydtboeck*. Ook van de meer dan 1800 houtsneden die dit werk verluchten, zijn er slechts 16 afkomstig van Gerard zelf. De overige komen uit Jacob Theodor Tabernaemontanus²¹ (1522-1590) *Eicones plantarum seu stirpium* (Afbeeldingen van planten of struiken, 1590). *The Herball* bevat naast plantkundige en geneeskundige informatie ook heel wat informatie over folklore. In 1599 gaf men in Londen een lijst uit met alle planten die men in Gerards tuin kweekte. Deze uitgave omvat meer dan duizend plantensoorten en is een belangrijk document voor de kennis over de invoer van exotische planten in Europa tijdens de zestiende eeuw.

Johan van Beverwijck (1594-1647) was een Nederlandse arts die een aantal geneeskundige werken schreef, waaronder *Wercken der Genees-Konste* (1664). Daarin staan ook toepassingen met planten.

Abraham Munting

De kruid- en scheikundige Abraham Munting (1626-1683) volgde in Groningen zijn vader op als hoogleraar botanie. Hij schreef in 1672 de *Ware oeffening der planten*, en in 1696 een veel uitgebreidere versie ervan: *Nauwkeurige beschrijving der aardgewassen*. Dit laatste werk biedt een mooi overzicht van de kennis van de geleerden uit de oudheid en de renaissance. Bovendien bevat het planten die uit Zuid-Amerika waren ingevoerd.

Carolus Linnaeus, oftewel Linné

De Zweedse arts, botanicus, zoöloog en geoloog Linnaeus (1707-1778) schreef het beroemde werk *Species plantarum* (de plantensoorten) waarvan de eerste druk (1753) algemeen geldt als het beginpunt van de botanische nomenclatuur. Zijn eerder werk, *Systema naturae* (Het natuurlijke systeem, 1735) geldt als het beginpunt van de zoölogische nomenclatuur.

Linnaeus volgde de dubbele naamgeving, ontwikkeld door de Zwitserse broers Caspar en Jean Bauhin (respectievelijk 1560-1624 en 1541-1613), en door Caspar in 1623 geformuleerd naar analogie met onze familie- en voornaam. Zo noemde Linnaeus het rozengeslacht *Rosa*. De rozensoorten zelf kregen een aparte soortnaam: bijvoorbeeld (*Rosa rugosa*). Linnaeus paste deze classificatie toe en baseerde zich hierbij op de structuur van de bloem, omdat dit orgaan het minst vatbaar is voor wisselende groeiomstandigheden. Voorheen baseerde men zich op Aristoteles' indeling van het plantenrijk in drie groepen: bomen, struiken en kruiden.²²

De Franse botanicus Antoine-Laurent de Jussieu (1748-1836) publiceerde in 1789 het boek *Genera Plantarum* (De plantengeslachten] waarin hij het classificatiesysteem van Linnaeus verder aanpaste en verfijnde. Hij deelde de planten ook in op basis van diverse morfologische kenmerken. Deze classificatie is lange tijd de basis geweest van de moderne huidige classificatie.

Dirk Oskamp (1768-1802), Martinus Houத்துyn (1720-1798) en Johannes Krauss (1759-1826) bewerkten het zesdelige kruidenwerk *Icones plantarum medicinalia* (1779) van Johannes Zorn (1739-1799). Hun werk, *Afbeeldingen der artseny-gewassen met derzelver Nederduitsche en Latynsche beschryvingen*, verscheen in zes delen tussen 1795 en 1800.

De *Flora Batava* is een immens kruidenboek met 2240 illustraties in 461 afleveringen. Het heeft 134 jaar geduurd voordat het af was (1800-1934). De volgende auteurs hebben dit titanenwerk gerealiseerd: J. Kops, H.C. van Hall, J.E. van der

Trappen, P. Gevers Deijnoot, F.A. Hartsen, F.W. van Eeden, L. Vuyck, W.J. Lütjeharms en A. de Wever.

Hedendaagse plantensystematiek

De hoge vlucht van de verschillende DNA-technieken heeft uiteraard ook een grote invloed op de taxonomie en het classificatiesysteem van het plantenrijk.²³ Sinds 1990 is de kijk op de verwantschap tussen plantengroepen heel wat veranderd. Men kwam toen immers tot nieuwe genetische inzichten door het chloroplast-DNA van de verschillende plantensoorten met elkaar te vergelijken. Ongeveer 10% van de onderzochte soorten zijn ondertussen al van familie veranderd. En dit is slechts een begin... Dit naslagwerk maakt gebruik van het APG II-systeem (2003). APG staat voor de 'Angiosperm Phylogeny Group'. Het gaat uit van een taxonomische indeling die uitsluitend is gebaseerd op het DNA.²⁴

Naamsverwarring bij planten

Een veel voorkomend obstakel bij de identificatie van planten zijn de verschillende namen die men aan één en dezelfde plant gaf. Plinius de Oudere schreef al over dit probleem in zijn *Naturalis historia*: 'Een bijkomende moeilijkheid in de plantkunde is de verscheidenheid aan namen die men in de verschillende streken aan dezelfde plant geeft.'²⁵

Hoe 'merkwaardiger' een plant eruitzag, hoe indrukwekkender of vreemder haar kenmerken overkwamen, des te meer namen gaf men haar. Zo vermeldde Dioscorides een veertigtal volksnamen voor de alruin²⁶, een plant waaraan men onder andere seksueel prikkelende eigenschappen²⁷ toeschreef²⁸. Volksnamen van kruiden spreken vaak tot de verbeelding van de mensen en kunnen daarom ook misleidend zijn. Zo is het palmboompje²⁹ helemaal geen palmsoort. Dit struikje vervangt tijdens het christelijk ritueel van Palmzondag³⁰ in sommige landen van Noord- en West-Europa – ook in de Lage Landen – de echte palmboom; vandaar zijn naam.

Korstmossen hebben niets met mossen te maken, maar zijn een samenlevingsvorm van schimmels en algen (soms ook cyanobacteria). Jodenkers (of echte lampionplant³¹) is geen kerselaar, en komt ook niet uit het Heilig Land, wel uit Zuid-Amerika. De vorm van haar vrucht deed ooit denken aan de middeleeuwse hoofdbedekking van joden, vandaar haar naam. Bovendien gaf men soms ook aan totaal verschillende plantensoorten dezelfde naam. Een schoolvoorbeeld hiervan is zonder twijfel de lotus.

Lotus: een vlag die vele ladingen dekt

De botanische term *Lotus* slaat vandaag de dag op verscheidene plantensoorten: Indische lotus³² en Amerikaanse lotus³³, die allebei tot de lotusfamilie³⁴ behoren, en rolklavers uit de vlinderbloemenfamilie³⁵. In de oudheid noemde men echter verschillende soorten uit de waterleliëfamilie³⁶ ook 'lotus', zoals de Egyptische blauwe lotus³⁷ en de Egyptische witte lotus³⁸. In India bloeit nog de Indische blauwe lotus³⁹, eveneens een waterleliesoort. Onze inheemse witte waterlelie⁴⁰ is trouwens nauw verwant met deze waterlelies.

Onder *kolokassia* verstonden de oude Grieken zeer waarschijnlijk de Indische lotus, een plant ze die trouwens graag aten. Later pasten ze dezelfde naam toe voor de eetbare knollen van de taro⁴¹, die tegenwoordig *Colocasia esculenta* (L.) Schott heet, en die tot een heel andere plantenfamilie behoort: de aronskelkfamilie⁴².

Soms noemden de Grieken de oosterse papaver⁴³ ook *lootos* (lotus). Voor leken lijkt er inderdaad wel enige gelijkenis tussen de zaaddozen van die papaver en de uitgegroeide bloembodem van de Indische lotus. In de Griekse oudheid noemde men trouwens nog tal van andere plantensoorten gewoon 'lotus'. Dit was zo het geval voor bepaalde struiken met steenvruchten, behorende tot het geslacht *Celtis* van de

olmenfamilie⁴⁴, alsook voor soorten van de moerbeifamilie⁴⁵ en de vlinderbloemenfamilie⁴⁶, waaronder honingklavers⁴⁷ en vermoedelijk ook rolklavers⁴⁸. De wetenschappelijke naam 'Lotus' slaat nu op het geslacht 'rolklaver', dat men vroeger beschouwde als behorend bij het echte klavergeslacht⁴⁹.⁵⁰ Maar er is nog meer verwarring rond de naam 'lotus'. De 'lotus' die bij Homerus de zogenaamde 'lotuseters'⁵¹ (*lootophagoi*) opaten, slaat vermoedelijk op *Ziziphus lotus* Lam.⁵², een doornige heester uit het Middellandse Zeegebied, die behoort tot de wegedoornfamilie⁵³, en sappige, roodgekleurde, eetbare 'pruimpjes' vormt.⁵⁴

De Romeinen gebruikten de term 'lotus' zowel voor bomen als voor kruiden. De 'boomlotus' sloeg vermoedelijk oorspronkelijk op de door de 'lotuseters' zo gewaardeerde *Ziziphus lotus* Lam., maar ook op de zogenaamde 'Libische lotus'⁵⁵. Later bedoelde men hiermee ook de Europese netelboom⁵⁶ en zelfs de kruidnagelboom⁵⁷. Bij de Romeinen sloeg het 'lotuskruid' gewoonlijk op aardbeiklaver⁵⁸, soms ook op rolklaver⁵⁹. 'Egyptische lotus' staat bij Plinius de Oudere vaak voor de Egyptische witte en de Egyptische blauwe lotus, maar elders in zijn encyclopedie kan het ook de Indische lotus zijn.⁶⁰ De witte lotusboom wordt in het kruidenboek van Abraham Munting⁶¹ *Azedarach Avicennae*, *Lotus alba*, *Zizypha candida monspeliensium* of *Pseudosycomoros* genoemd.

Tot slot bestaat er nog een 'lotusboom'⁶² – ook wel dadelpruim genoemd –, een boomsoort die inheems is in West-Azië, China en Japan, en verder ingeburgerd is in de Balkan en het Middellandse Zeegebied. Het is niet zeker of die boomsoort de 'lotusboom' is die in de Koran ter sprake komt en er symbool staat voor het paradijs.⁶³

De grote diversiteit die onder de naam 'lotus' schuilt, komt bij de leek wellicht vreemd over, maar die situatie is zeker niet uniek in de plantenwereld; ook voor 'kerstboom' of 'dennenboom' komen heel wat plantensoorten in aanmerking. Bovendien steunde de naamgeving in de oudheid vaak op kenmerken die van ondergeschikt belang waren en pasten in een eenvoudig denksysteem. Plinius de Oudere schreef bijvoorbeeld over een kruid dat dezelfde geur had als een soort pijnboom (*abiga*), en daarom dezelfde naam droeg⁶⁴.⁶⁵

Dichotome indeling

Soms steunde de indeling van de flora op een eenvoudig dichotoom systeem (vrouwelijk/mannelijk, wit/zwart, goed/kwaad enzovoort). Zo heette de brave hendrik⁶⁶ bij Rembert Dodoens 'Goeden Heindrick'.⁶⁷ Onder 'Kwaden Hendrick' en *Bösen Heinrich* verstond men het (giftige) overblijvend bingelkruid⁶⁸.⁶⁹

Planten die nogal veel op elkaar leken, onderscheidde men soms ook door de bijvoegsels *mas* en *femina*, wat later in het Nederlands 'manneken' en 'wijfken' werd. Let wel, voor onze voorouders sloegen de termen 'mannelijk' en 'vrouwelijk' niet op geslachtsorganen van de desbetreffende planten, want zij